

The current state of her research, in addition to the above writings of such authors as N. Tsimbalyuk and V. Malakhov, includes works by N. Wolkowicki, A. Denisova, V. Demichev, M. Neduhy, I. Panchuk, who have considered this subject mainly from the standpoint of theory of state and law. At the same time, there are many studies on the applied aspects of legal consciousness. For example, The question of studying the role of justice in the activities of law enforcement officers devoted their work in particular P. Makushev, A. Turkan, A. Rogovtseva, interaction of legal consciousness and legal culture S. Maximov, N. Panov, A. Petryshyn, V. Tatsiy. With the advent of new methodological approaches, such as phenomenology, hermeneutics, studies of the problems of legal consciousness have received a new impetus. In General, it is concluded that the evolution of scientists views on the legal consciousness depended on their belonging to one of the philosophical currents: idealism or materialism.

Key words: legal consciousness, materialism, idealism, phenomenology, postmodernism.

УДК 340.12

*Вікторія Сергіївна Корнієнко,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. У наш час, за умов динамічного розвитку суспільних відносин, для уникнення проблем суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, виникає необхідність проведення правової експертизи нормативно-правових актів на стадії нормопроєктування. Для цього виникає потреба у застосуванні різних методів наукового дослідження. Одним із них є аналіз. Це дослідження дає можливість охарактеризувати правову експертизу через призму аналітичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних працях науковців, які займаються дослідженням правової експертизи, вказане поняття майже не аналізувалось як засіб аналітичної діяльності. Здебільшого вони присвячені поняттям «правова експертиза», «правова аналітика» та «аналітична діяльність» без їхнього взаємозв'язку.

Зокрема, деякі концептуальні питання щодо сутності правової експертизи нормативно-правових актів розглянуто у працях О. Богачової В. Бутенка, Т. Дідича, В. Долежана, К. Журкіної, З. Загиней, І. Закірової, В. Захарової, О. Короткової, О. Костенка, В. Литвина, В. Мамотова, Н. Пархоменко, В. Піголкіна, В. Погорілка, В. Рагозіна, М. Ралдугіна, Г. Рибікової, Н. Ригун, А. Селіванова, О. Скакун, О. Селезньової, Ю. Сидельнікова, Р. Халфіної, Ю. Шемшученка та ін.

Питаннями правової аналітики останнім часом займаються такі вчені-правознавці, як В. Нагребельний, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко та ін.

Окремі питання аналітики, аналітичної діяльності на галузевому та міжгалузевому рівнях аналізували В. Андрієнко, В. Варенко, А. Гончаренко, О. Гончаренко, В. Горовий, О. Дроздова, Л. Кравченко, О. Кобелев, П. Конотопов, С. Кулицький, Ю. Курносів, О. Михайлюк, І. Муковський, Ю. Сурмін, Л. Фірсова, Л. Філіпова та ін.

Метою статті є з'ясування сутності та змісту правової експертизи як засобу аналітичної діяльності з урахуванням сучасних досягнень теоретико-правової думки, що дасть змогу підвищити якість та ефективність закону, а також унеможливить виникнення негативних наслідків його дії.

Основні результати дослідження. Державний курс України на європейську інтеграцію та початок процесу реформування українського законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу потребує удосконалення законотворчих процесів. У цьому контексті слід виокремити правову експертизу нормативно-правових актів на стадії нормопроєктування, проведення якої й дасть можливість забезпечити якість та ефективність майбутнього закону.

Крім того, підвищення ролі науки в правотворчій діяльності є, безумовно, необхідною умовою всього процесу правотворчості та ефективності нормативно-правових актів, які приймаються в Україні [5, с. 104].

Нині все більше вчених у своїй дослідницькій діяльності звертаються до засобів, прийомів та методів аналітики. Тому логічним є аналіз «правової експертизи» саме як засобу аналітичної діяльності.

Для всебічного та ґрунтовного дослідження «правової експертизи нормативно-правових актів як засобу аналітичної діяльності» потрібно спочатку визначити такі поняття, як «аналітика», «правова аналітика» та «аналітична діяльність» як загальне поняття, а потім виокремити основні положення категорії «правова експертиза» як конкретне поняття, тобто як інститут аналітичної діяльності.

Насамперед звернемо увагу на поняття «аналітика». У науковій літературі чимало визначень цього поняття. Так, Н. Оніщенко пропонує звернути увагу на словниковий доробок, де зазначено, що «аналітичний» – це той, що ґрунтується на застосуванні аналізу; той, що використовують, здійснюючи аналіз. Водночас авторка зазначає, що «аналітика» – вчення про те, що стосується аналізу, ґрунтується на аналізі чи використовується для нього [8, с. 16].

Окрім того, в тлумачному словнику під аналітикою розуміють вчення про силіогізми (умовивід, у якому з двох суджень засновків одержують зумовлене ними третє судження – висновок) й доведення, а під поняттям «аналітичний» – те, що містить аналіз, детальний розбір чого-небудь [9, с. 28].

Загалом аналітика є дуже універсальним засобом отримання нових знань у різних сферах науки. Так, найбільш фундаментальним і змістовним дослідженням з питань аналітики можна, безсумнівно, назвати працю П. Конотопова та Ю. Курносова «Аналітика: методологія, технологія й організація інформаційно-аналітичної роботи». Вчені досить ґрунтовно аналізують методику й організацію інформаційно-аналітичної роботи, при цьому висвітлюють і теоретичні питання аналітики, зокрема: з'ясування понять «аналітика», «аналітична діяльність», «аналітичний прогноз», «системи інформаційно-аналітичного забезпечення», «технологій інформаційно-аналітичної діяльності» [2, с. 36].

Слід звернути увагу на те, що досить часто під поняттям інформаційної аналітики науковці розуміють низку понять, які необхідно розрізняти й по-різному називати. Саме тому вони розглядають аналітику як дисципліну, що поєднує три найважливіші компоненти: методологію інформаційно-аналітичної роботи, організаційне забезпечення цього процесу й технологічно-методологічне забезпечення розроблення та створення інструментальних засобів для її ведення [4, с. 1].

Таким чином, аналітика – це, перш за все, основа інтелектуальної, логіко-мисленнєвої діяльності, спрямованої на рішення практичних завдань. Головним є не так принцип констатації фактів, як «випередження подій», що дає змогу організації або індивідові прогнозувати майбутній стан об'єкта аналізу. Науковці стверджують, що аналітика відіграє інтеграційну роль у реконструкції минулого, розкритті теперішнього і прогнозуванні майбутнього [1, с. 28].

У науці є лише два основні шляхи дослідження сутності процесів та явищ. Один із них припускає апріорне формулювання гіпотези через побудову теорії. Другий – через спостереження, аналіз накопиченого досвіду призводить до структури і закономірностей функціонування об'єкта аналізу. Науковці при дослідженні поняття «аналітика» комбінують ці два підходи, що дає змогу компенсувати недоліки, які притаманні кожному з підходів і суттєво розширити методологічну базу [1, с. 28–29].

Не викликає жодних сумнівів, що розвиток аналітики та відповідних інформаційно-аналітичних структур в Україні – процес незворотній і об'єктивний, і набуватиме в майбутньому все більш яскраво вираженого системного характеру [2, с. 38].

Узагальнивши зазначене, слід наголосити, що аналітика (від грец. *Ἀναλυτικά* – мистецтво аналізу; розкладання цілого на частини) – це процес інтелектуальної діяльності, результат якої дає можливість спрогнозувати та попередити настання небажаних, негативних наслідків, запропонувавши можливі варіанти їх запобігання.

Охарактеризувавши поняття «аналітика», звернемо увагу на визначення поняття «правова аналітика». Так, на думку вчених-правознавців, правову аналітику слід розглядати як способи і прийоми, що стосуються проведення аналізу в певній правовій сфері (напрямі) задля отримання відповідного знання (вчення). Структурно правова аналітика може і повинна обіймати як відповідний аналіз уже чинних норм, так і звернення «на прогностику», на передбачення, що, можливо, дасть змогу запрограмувати необхідність, реальну дію, можливості, потенціал певного нормативно-правового акта [8, с. 16].

Варто погодитися з думкою, що правова аналітика виконує функцію сприяння законотворчості. Дослідження правознавців дають змогу отримати необхідну інформацію, проаналізувати її та зробити висновки стосовно прийнятності або недоцільності використання правових моделей, розроблених в інших державах, передбачити наслідки їх впровадження у національне законодавство [8, с. 17].

Узагальнивши наукові досягнення вітчизняних та зарубіжних учених, слід зазначити, що «правова аналітика» – це сукупність певних прийомів та методів, що дасть змогу проаналізувати будь-яку сферу права та, на основі отриманих результатів, спрогнозувати її розвиток у майбутньому.

Досить часто в науковій літературі поряд із категоріями «аналітика», «аналітична діяльність» широко вживається поняття «інформаційно-аналітична діяльність».

Деякі вчені сутність інформаційно-аналітичної діяльності зводять до застосування на стадії упорядкування методів аналітичного оброблення інформації (інформаційна діяльність) та на стадії аналізу використання наукових методів створення нових знань шляхом інтелектуальної обробки інформаційних масивів (аналітична діяльність) [7, с. 7].

На нашу думку, аналітична діяльність – це аналіз наявної інформації за допомогою методів та прийомів аналітики для отримання нових знань.

Важливе місце в аналітичній діяльності належить правовій експертизі, яка забезпечує взаємозв'язок юридичної техніки (з одного боку) та герменевтики, тлумачення правових норм (з другого боку), яке дає змогу перевірити правильність застосування правил, прийомів та способів юридичної техніки, а також усунути недоліки тексту нормативно-правового акта [3, с. 272].

На думку вітчизняних учених, актуальним є визначення, що правова експертиза – це вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, групою фахівців, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності. Результат експертизи оформляється в експертний висновок [6, с. 99].

У процесі правотворчості експертиза є однією з найважливіших форм використання спеціальних знань, оскільки залучення фахівців дає можливість для більш ширшого вивчення проекту нормативно-правового акта, зауважень та пропозицій до нього, а також для його подальшого удосконалення [5, с. 104].

Отримані результати свідчать про те, що правова експертиза як засіб аналітичної діяльності – це вид юридичної діяльності, який спрямований на дослідження нормативно-правового акта ще на етапі нормопроєктування, що здійснюється суб'єктами (експертами), які володіють спеціальними знаннями, як теоретичними, так і практичними, для узагальнення наявної інформації, застосувавши методи, прийоми аналітики, який дає змогу попередити неефективність закону та забезпечення якості законодавства.

Водночас правова експертиза здійснюється певними суб'єктами (експертами), які повинні володіти спеціальними знаннями та, зі свого боку, виконувати аналітичну діяльність.

Так, вітчизняні науковці під суб'єктом правової експертизи розуміють особу (фізичну або юридичну), яка має високий освітній та фаховий рівень підготовки, володіє професійними знаннями та навичками в юриспруденції та/або в сфері, на регламентацію якої націлена дія проекту правового акта, наділений відповідним правовим статусом і здійснює професійний аналіз проекту правового акта з метою надання експертного висновку щодо його досконалості або наявних недоліків [11, с. 10].

Оскільки правова експертиза є видом аналітичної діяльності, то доцільно також виокремити поняття «аналітик». Так, у тлумачному словнику зазначено, що аналітик – це фахівець, що займається аналізом речовин [9, с. 28].

Варто погодитися з думкою зарубіжних науковців, які зазначають, що аналітик – це поняття більш ширше, аніж просто експерт у певній галузі знань, його інтелектуальний інструментарій і досвід практичної діяльності більш ширший і не обмежений одним предметом. Аналітик володіє сукупністю інтелектуальних технологій, що дає змогу адекватно відображати сутність явищ і процесів, виявляти основні тенденції їх розвитку, прогнозувати і створювати наукову основу для управлінських рішень [1, с. 15].

На нашу думку, у цьому контексті експерт – це відповідальна особа, яка проводить правову експертизу нормативно-правових актів, володіє спеціальними знаннями, має високий теоретичний і практичний досвід, зокрема, у тій галузі права, яку у майбутньому буде регламентувати цей проект закону, дотримується чітко визначеної процедури проведення експертизи, здійснює аналітичну діяльність за допомогою методів аналітичного дослідження (зокрема, аналізу та синтезу) за результатами якого надає об'єктивний експертний висновок про виявлені позитивні та негативні сторони законопроекту.

Висновки. Узагальнюючи сказане, варто зазначити, що правова експертиза нормативно-правових актів на стадії нормопроєктування повинна розглядатись як засіб аналітичної діяльності, адже за допомогою цього експертного дослідження можна спрогнозувати дію закону у майбутньому, а також запобігти настанню негативних наслідків.

Використані джерела

1. Курносів Ю. В. Аналітика: методологія, технологія і організація інформаційно аналітичної роботи / Ю. В. Курносів, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
2. Варенко В. М. Інформаційна аналітика в Україні: необхідність впровадження, проблеми функціонування, перспективи розвитку. В. М. Варенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 1. – С. 35–39.
3. Загиней З. А. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України: загальнотеоретичний аспект / З. А. Загиней // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 270–273.
4. Кобелев О. Інформаційна аналітика в організаційній структурі провідних бібліотек України (за матеріалами аналізу сайтів) / О. Кобелев, Н. Чжен // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 12. – С. 26–28.
5. Ригун Н. В. Особливості видів нормативно-правової експертизи, які здійснюються Міністерством юстиції України / Н. В. Ригун // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2011. – Вип. 16. – С. 104–112.
6. Богачова О. Деякі аспекти інституту експертизи законопроектів / О. Богачова // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2012. – № 5. – С. 98–103.
7. Гончаренко А. П. Інформаційно-аналітичні дослідження як напрям наукової діяльності / А. П. Гончаренко, О. М. Гончаренко, Л. М. Кравченко, Л. О. Фірсова // Науково-технічна інформація. – 2010. – № 3. – С. 7–9.
8. Оніщенко Н. М. Правова аналітика: сутнісні підходи, реалії, розвиток на перспективу / Н. М. Оніщенко // Альманах права. – 2017. – Вип. 8. – С. 16–19.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1: А–Г. 672 с.
11. Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. О. Бутенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.

Корнієнко В. С. Правова експертиза як засіб аналітичної діяльності

У статті проведено загальнотеоретичне дослідження правової експертизи нормативно-правових актів на стадії нормопроєктування як засобу аналітичної діяльності, адже нині все більше вчених у своїй дослідницькій діяльності звертаються до засобів, прийомів та методів аналітики. Проаналізовано праці різних учених, як вітчизняних, так і зарубіжних, які займалися цією тематикою. Окремо визначено поняття «аналітика», «правова аналітика» та «аналітична діяльність», які розглядалися як загальне поняття. Зазначено, що поряд із категоріями «аналітика», «аналітична діяльність» досить широко вживається поняття «інформаційно-аналітична діяльність». Досліджено питання «правової експертизи» як конкретне поняття, тобто як інститут аналітичної діяльності. Розкрито поняття «аналітик» та «експерт». Зазначено, що суб'єкт, який проводить правову експертизу (експерт), повинен здійснювати аналітичну діяльність. Надано різні підходи до визначення вказаних понять, а також запропоновано власне визначення цієї категорії.

Ключові слова: аналітика, аналітик, правова аналітика, аналітична діяльність, правова експертиза, експерт.

Kornienko V. Legal examination as a means of analytical activity

The article deals with the general theoretical study of legal expert examination of normative legal acts at the stage of normative design as a means of analytical activity, because nowadays more and more scientists in their research activities are turning to means, methods and methods of analysis. The works of different scientists, both domestic and foreign, who were engaged in this subject are analyzed. Separately, the notion of «analytics», «legal analytics» and «analytical activity» are defined, which were considered as a general concept. It is noted that along with the categories of «analytics», «analytical activity» is widely used the concept of «information and analytical activity». The question of «legal expertise» as a concrete concept, that is, as an institute of analytical activity, is investigated. The concept «analyst» and «expert» are revealed. It is noted that the subject conducting the legal examination (expert) should carry out analytical activity. Various approaches to the definition of these concepts are given, as well as the proposed definition of these categories.

Key words: analyst, analyst, legal analytics, analytical activity, legal expert examination, expert.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ)

Постановка проблеми. Реалізація державних інтересів є питанням, яке породжує у правовій системі чи не найбільшу кількість проблем, труднощів, протиріч.

Реалізація державних інтересів є необхідністю. Це пов'язано з природою держави як правового і суспільного явища. Держава наділена певними завданнями, цілями. Вона здатна виконати покладені на неї завдання тоді, коли державні інтереси отримують реалізацію. Без ефективних механізмів реалізації державних інтересів неможливо досягти виконання завдань держави, які стоять перед нею на певному історичному етапі.

Особливо ефективність виконання державою її завдань через реалізацію державних інтересів актуальна сьогодні, коли необхідно втілити засади демократичного ладу і соціальної держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці визнається, що ефективно здійснення державою своїх повноважень є однією з гарантій реалізації прав людини: діяльність органів державної влади є одним із засобів забезпечення реалізації прав і свобод громадян [1, с. 135], а діяльність державної служби має бути орієнтована на демократичні цінності [2, с. 102]. У контексті реалізації принципу соціальної держави, що закріплений у Конституції України, наголошується, що всі державні інститути, посадові особи повинні бути націлені у своїй діяльності на виконання цього принципу [3, с. 54].

При нездатності держави реалізувати державні інтереси і, як наслідок, гарантувати втілення правових принципів, забезпечити функціонування правових інститутів, засад прав людини і верховенства права такі принципи, інститути, засади залишатимуться ілюзорними, позбавленими практичного змісту.

Водночас діяльність держави з реалізації державних інтересів обмежена низкою чинників. Це правові, суспільно-політичні, економічні, міжнародно-правові фактори. Питома вага тут належить базовим гарантіям фундаментальних прав людини, правам власності, що закріплені на рівні законодавства України і у міжнародному праві, міжнародно-правовим зобов'язанням держави в деяких інших сферах, наприклад, міжнародним угодам у сфері захисту іноземних інвестицій. Усі ці фактори визначають своєрідні межі, у яких держава може здійснювати повноваження щодо реалізації своїх інтересів, а також нерідко входять у конфлікт, протистоять цим повноваженням і діяльності держави з реалізації державних інтересів. Особливо рельєфно це проявляється, коли йдеться про міжнародні зобов'язання держави. Провідне місце тут займає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), додаткові протоколи до неї, ратифіковані Україною, а також стандарти захисту прав людини, вироблені практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у процесі застосування норм Конвенції. Діють міжнародні угоди, присвячені захисту прав осіб та організацій в окремих, більш вузьких сферах, зокрема в галузі поводження з іноземними інвестиціями та захисту прав іноземних інвесторів [4, с. 570–572]. Такі угоди встановлюють зобов'язання держави у сфері захисту іноземних інвестицій і тим самим покладають на неї певні обмеження у реалізації державою своїх інтересів. Важливу роль відіграє практика міжнародних судових й арбітражних установ із застосування цих угод, яка виробила підходи до тлумачення певних стандартів захисту іноземних інвестицій, до оцінки правомірності дій держав з точки зору вимог міжнародного права в сфері захисту інвестицій. Такі міжнародні зобов'язання, стандарти, закріплені в міждержавних угодах, встановлюють обмеження повноважень держави щодо реалізації державних інтересів.

У зарубіжній літературі з цієї проблеми визнано, що суверенне право держави здійснювати законотворення не лише в економічних питаннях, а й у сфері природоохоронних, податкових та навіть трудових відносин піддається суттєвим обмеженням через положення про непряму експропріацію [5, с. 116–150] та його застосування міжнародними судами [6, с. 960]. Тому важливим